

ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ И САВЕЗИ 1945–2006

Југословенске друштвенополитичке организације, савези и удружења у периоду 1944–2006. формирана су и егзистирали су под директним патронатом савезне политичке власти. Део тих организација био је главни креатор, а део главни реализатор југословенске државне политике. Све ове организације, од политичких до спортских, имале су у целом периоду свог трајања двоструку улогу: биле су идеолошки и југословенски лепак и представљале су део укупног државног апарата, који је преко својих чланова мобилисао најшири круг људства у свим релевантним друштвеним дешавањима. Мобилизација југословенске масе преко политичких, друштвених и осталих организација била је неопходна при усвајању устава и правних и економских закона, који су се односили на радничко самоуправљање, описмењавање, усвајање закона, међурепубличке односе, изборе и друго, Међу југословенским организацијама постојала је прећутна сагласност о хијерархији, а то је значило и прећутну сагласност са сваком одлуком коју донесе Комунистичка партија, касније Савез комуниста (у даљем тексту Партија). Прихватање свих одлука Партије је преко Социјалистичког савеза и Савеза синдиката било пласирано и прихватано у свим организацијама, од научних до струковних, техничких и спортских удружења и савеза.

*

Део масовних друштвенополитичких организација формиран је у току Другог светског рата или убрзо после његовог завршетка. Најзначајнија и најдоминантнија у укупној југословенској политичкој историји, Комунистичка партија је формирана много раније, али је скоро цело своје трајање до почетка Другог светског рата провела у илегалном раду, са руководством ван земље, прихватајући тако и статус организације која није могла пуно да утиче на стање у друштвеном систему. Истински значај Комунистичка партија добија у организацији антифашистичког устанка, припремајући истовремено војну и политичку власт где год су то објективне прилике омогућавале. За потребе антифашистичког устанка, али и за имплементацију комунистичке идеје, било је неопходно да буде масовно прихваћена. Зато се већ од јесени 1941. године, односно од стварања првих озбиљних партизан-

ских одреда и ослобођених територија, формирају прве омладинске, женске, сељачке организације. То су били зачеци првих друштвенополитичких организација, које свој правни и организациони статус добијају убрзо после завршетка рата и стварања нове комунистичке власти.

Први облици југословенске федералне власти у организацији партизанског антифашистичког покрета формирану су у новембру 1942. године на бихаћком заседању АВНОЈ-а. Сем првих савезних министарстава (повереништва) и првих министара, као део укупне власти формирају се прве секције омладине и жена, антифашистичке провенијенције. Ушавши у рат са мање од 12.000 званичних комуниста, Партија је схватила да са тако малобројним чланством неће успети у свом циљу – ослобађању земље и успостављању комунистичке власти. За то јој је била потребна масовна подршка међу свим слојевима народа. Како је тада већину чинило сеоско становништво, оно је било и најзаступљеније у женским, омладинским и општенародним организацијама. Стотине хиљада Југословена укључених у антифашистичке организације постају темељ партизанског покрета. Ратни услови су условили срашћивање војне и политичке власти, а као део такве власти су постојале политичке организације – све у име заједничког циља. Јачањем партизанског покрета, од почетка 1944. године, стварају се стабилнији облици државних институција, а међу њима формира се и нова јединствена народна антифашистичка организација, која ће постати окосница, темељ партизанског ратовања. Народни фронт је окупљао све родољубиве, демократски оријентисане људе, и био је егземплар за међународну заједницу о вишестраначкој оријентацији партизанске борбе. Захваљујући таквим организацијама, Партија је добила огроман утицај и превагу над свим осталим војним снагама у земљи. Партизански покрет добија међународну подршку, а на унутрашњем плану је народ, организован у нове политичке организације, био темељ у одбрани антифашистичке идеје.

Комунистичка партија Југославије је од 1945. године, као равноправно призната чланица антифашистичке коалиције, а после ослобођена и као победник на општејугословенским изборима, постала једини носилац државне власти. Освојивши власт, Партија се нашла на потпуно непознатом терену, јер никада пре тога није учествовала у вршењу државног и политичког одлучивања. Крај рата је Југославија, иначе једна од најсиромашнијих европских држава, дочекала са скоро потпуно разрушеном инфраструктуром, порушеним и опљачканим фабрикама, пољопривредним добрима, просветним, културним и универзитетским установама.

Влада Националног комитета ослобођења Југославије као свој приоритетни задатак одредила је стварање богатијег, али идеолошки партику-

ларног друштва. Прве послератне акције су се односиле на све становнике: обезбеђивање основних животних намирница, минималних услова за становање, описмењавање и образовање милионског становништва, организација радних акција, обнављање свих привредних активности, национализација приватне имовине. Све ове акције, са циљем економског просперитета, покренуле су највећи део становништва, које је са масовном приврженошћу прихватило идеје нове власти. У обнови земље су учествовали сви слојеви становништва, од неписмених појединаца из удаљених планинских подручја до универзитетских професора и уметника у југословенским метрополама. У масовним акцијама је предњачила омладина, а жене су добиле право гласа и равноправан статус. Милионско становништво је прихватило и подржало идеје нове комунистичке власти јер је веровало да је то начин остваривања богатог и равноправног друштва.

Масовност и елан већине југословенског становништва послужила је комунистичкој власти као одлична подлога за инфилтрирање комунистичке идеологије и претварање њене дотадашње партикуларности у општу и за све прихватљиву идеју водиљу. На свим масовним окупљањима (радне акције, стручни курсеви, алфаветски течајеви) уведени су обавезни течајеви, на којима су се, сем занатског дела, објашњавала учења класика марксизма и идеја диктатуре пролетеријата. Партија се „сакрила иза” омладинских, женских и народних организација, које су у њено име спроводиле и политичке, економске и културне акције. Како је после ослобођења јачала комунистичка држава, тако се и појачавао (мање или више прикривен) идеолошки елемент у политичким организацијама.

*

Усмеравање милионских маса је било најлакше испратити кроз оснивање разноврсних организација и удружења. Ради утврђивања правне регулативе приликом оснивања нових и обнове старих удружења, усвојен је почетком 1945. године Закон о удружењима, зборовима и другим јавним скуповима на подручју Југославије. На основу овог закона, одобрење за оснивање удружења давало је министарство унутрашњих послова Југославије. Убрзо је у *Службеном листу ФНРЈ* „појашњено” да се пријаве морају прво поднети републичком министарству, где се налази место оснивања, па ће након подробнијег увида републичко министарство унутрашњих послова упутити савезном министарству свој увид и препоруку. Организације и удружења на савезном нивоу добијали су одобрења од савезног министра унутрашњих послова. Све организације су приликом подношења пријаве морале да претходно сазову оснивачку скупштину, да усвоје статут и да са таквом документацијом поднесу захтев за регистрацију. На оснивачким скупштинама

(нема података о томе ко их је иницирао) доминирали су људи из политичке власти, а статуту су у првом члану потврђивали намеру чланства да ради на јачању братства и јединства и да је спремно да брани тековине Народноослободилачке борбе. У наредним члановима предложених статута су били стручни, технички, спортски или културни разлози за оснивање такве организације или удружења. На основу тако поднесених докумената, министар је доносио решење, чијим је објављивањем у *Службеном листу* добијана сагласност за оснивање.

На основу овог закона, током 1945–1947. обнавља се велики број спортских удружења, која су мање или више радила између два светска рата. Током 1945. формиран је, као претежно омладинска организација, Фискултурни савез, са посебним одељком под називом „Техника и спорт”. Из ове две организације, издвајањем њихових одбора – кружока, формирано је неколико десетина спортских клубова (кошаркаши, фудбалери, боксери, скијаши, рвачи, одбојкаши) и техничких удружења (ауто-мото, кино и фото удружења, наутичари, макетари, мотоциклисти, бродари, падобранци, радио-везисти, феријалци), који су у наредним деценијама достигли светске нивое у квалитету. На тај начин су стотине хиљада омладинаца, ђака и студената широм Југославије, на аматерском нивоу, биле учлањене у хиљаде клубова републичког и општинског нивоа. Њихови представници су на савезним конференцијама у оквиру савезних организација доприносили побољшању техничких услова и стандарда и унапређивању квалитета рада у конкуренцији са европским стандардима. Објективне околности су крајем четрдесетих година смањиле рад у југословенским организацијама, али почетком педесетих година формира се, претежно издвајањем из већих организација, велики број савезних организација, са заједничком одредницом – савези. Савези, јер су били савези представника републичких удружења, док су републички савези били представници општинских клубова. На тај начин је била премрежена свака делатност у Југославији.

Изашавши из турбулентних година сукоба са Информбироом, југословенска власт је још више прибегла идеолошкој кохезији. У оснивачком статуту Шаховског савеза из 1952. године, као приоритетан задатак оснивања, истакнуто је „да васпитава своје чланове у духу љубави и оданости према домовини и да од њих ствара способне градитеље социјализма, користећи интелектуалне способности... да доприноси јачању и продубљивању братства и јединства наших народа... да доприноси јачању културних веза са народима других земаља и да (на крају, примедба Б. Д.) ради на популарисању шаха и повећању броја чланова међу расним људима наше земље”. Идеолошка кохезија је поготову била на делу у многобројним друштвенопо-

литичким организацијама које су окупљале радни народ, борце, пензионере и инвалиде НОБ-а, жене, омладину, синдикалне организације.

*

Усвајањем Устава из 1963. године наступио је период привидне идеолошке релаксације и намера да државна власт буде подељена на три дела, да институције и сви делови државног апарата буду уставне категорије. Друштвене организације, удружења и савези, на основу Устава, имали су право на слободно организовање и бављење основним разлогом свог формирања. Увидом у статуте, планове рада и друга правна акта, усвојене у периоду од почетка шездесетих до средине седамдесетих година, уочава се много мање идеолошко-политичког увода, а пажња се усмерава на конкретан рад и либералнији приступ у решавању организационих задатака. Југословенски грађани су масовно били присутни у раду многобројних удружења, скоро да су сви били учлањени у неку организацију. Чланство је почињало од пионирске, омладинске, спортске, техничке, студентске, феријалне, синдикалне, аграрне, медицинске помоћи, до чланства у Социјалистичком савезу и Савезу комуниста. Изопштавање из организације, једне или више њих, скоро да је било као непризнавање самоуправног социјалистичког поретка и саме државе. Рад унутар савеза и организација је усмерен на побољшање квалитета и на међународне комуникације, такмичења и сусрете. Комунистичка партија, сада под именом Савез комуниста, губи свој централистички статус и своју власт прелива на републичке организације, као и на партијску организацију у војсци. Њеним примером су се водиле и све остале политичке, стручне, и спортске организације. Закони и подзаконска акта која се односе на удруживање грађана у привреди, друштву, и култури носе обележја демократичности и либерализације, шездесете године носе идеју демократије и више самосталности у одлучивању унутар организација. Закони о удруживању грађана усвојени од 1954. до 1972. године су доносили прогрес у начину рада. Поготову се то односи на рад пословних, привредних и стручних удружења. Таква удружења инсистирају првенствено на унапређењу стручности, међународној сарадњи, али и на југословенском карактеру организованости.

*

Друштвене околности од средине седамдесетих година су многе ствари вратиле на начин рада са доминацијом идеолошког карактера. Убрзо се показало да су шездесете биле заборављене или су биле само привид демократичности. Као један од два главна органа управљања, сем конференције (скупштине), сада су формиране комисије или одбори за друштвену кон-

тролу и друштвену самозаштиту и за заштиту самоуправљања. Задатак и циљ оснивања таквих комисија био је заштита државне власти и државне идеологије. Под административним поступком оснивања и давања централног значаја таквом органу у оквиру свих организација и савеза федералног карактера, стварала се друштвена претпоставка и прећутна сагласност за евентуалне несугласице унутар савеза и начине њиховог сузбијања. На снази је била контрола од стране Партије. При ЦК СКЈ је и формирана посебна Комисија за деловање у друштвеним организацијама, која је пратила рад „у стручним, хуманитарним организацијама... у организацијама за физичку културу... у организацијама које окупљају омладину”. Највећи део стручних организација у својим актима наводи да су део Социјалистичког савеза, а Социјалистички савез, у свом статуту, прихвата Савез комуниста као свог идеолошког патрона. Конференцијски преводиоци у Споразуму о удруживању из 1984. године наводе да су „конститутивни део ССРНЈ и као фронта радних људи и грађана свих организованих социјалистичких снага друштва у коме се најнепосредније остварује идејно-политичко јединство свих организованих снага друштва са Савезом комуниста на челу”. Од почетка осамдесетих година рад масовних организација (Социјалистички савез, омладина, синдикати) постаје финансијски терет и државна (партијска) власт губи интересовање за њихов рад. На годишње скупштине се позивају стотине делегата, одржавају се реферати, доносе закључци – које нико не испуњава. На делу је оно што комунисти зову – разлика између идеје и стварности. Начин функционисања свих видова удруживања грађана постао је слика у малом функционисања југословенске федерације. Не желећи да мењају суштину рада, мењали су формалне оквире. Тако је средином осамдесетих година усвојен закон по коме су сва републичка удружења морала да склапају самоуправне споразуме, чија је последица била само већи број административног особља и нејасан начин усвајања одлука.

Препознатљива карактеристика функционисања осамдесетих година била је бесомучна шетња руководећих људи по међународним конференцијама, сајмовима, стручним састанцима. Поштујући југословенски паритет, годишње конференције се одржавају само у најексклузивнијим местима (Цавтат, Блед, Дубровник, Будва, Бохињ, Порторож, Крањска Гора, Херцег Нови). Стотине делегата са свим материјалним припадностима слушају исцрпне говоре у којима се сви заклињу у идеологију и самоуправљање и усвајају закључке којих се нико после не придржава. Идеологија је поново заштитни параван за све пропусте и неодговорности и штит за одбрану од евентуалних примедби. У таквој друштвеној клими један део спортских и стручних удружења прибегава новом, полупрофесионалном ангажману, настојећи да унапреди свој рад. Републички савези постају све самостал-

нији у одлучивању и раду, а на конференцијама федералног сазива износе сопствене проблеме, захтевајући помоћ у њиховом решавању и указујући на туђе (друге републике) недостатке. Највећи део друштвенополитичких организација, савеза и удружења је био затечен дешавањима која су претходила разбијању југословенске федерације, јер је већина њих врло уредно усвојила планове рада за 1990, па и за 1991. годину. Већина тих последњих конференција је одржана крајем 1989. или почетком 1990. године, у присуству представника свих републичких и покрајинских савеза.

*

Постепена и непрекидна централизација савезне власти условила је с временом престанак рада многих савезних ресора и институција. Друштвене и политичке организације и удружења једини су остали део државног апарата који је имао интегративну југословенску суштину. Ове организације су биле последњи југословенски лепак. Са свим својим недостацима у раду, оне су последње, затечене и приморане, напустиле идеју и праксу југословенства.

Ратни вихор је збрисао југословенску федерацију, а самим тим и све организације које су биле савези шест републичких и две покрајинске делегације. Брисањем политичке организације, Савеза комуниста, са југословенске политичке сцене, пребрисане су и све друштвене организације, које су своје постојање баштиниле на одбрани и интересу комунистичке идеологије. Значајна имовина друштвенополитичких југословенских организација, на целој југословенској територији, у виду зграда, пословних простора, хотела, једноставно је разграбљена и променила власника под нејасним околностима. Свака новостворена држава се побринула да формира организације у свом државном интересу.

Мањи део савеза је наставио рад као југословенска удружења, састављена од представника из две републике (Србија и Црна Гора) које су сада чиниле југословенску државу. Убрзо су усвојени закони (1992, 1996, 2000) који су потврдили нове друштвене околности – брисање комунистичке и стварање нових државно-партијских идеологија. Новоосноване организације нове југословенске државе биле све мање наследнице ранијих југословенских организација, а све више самостални републички савези, само формално увезани у југословенски пакет. Од 2003. године скоро да није постојала друштвена или нека друга организација југословенске провенијенције, а после 2006. су и званично то били савези и организације две самосталне државе.

Политичке и друштвене организације које су биле саставни део државне власти угасиле су се заједно са државом коју су стварале и чувале. Оснива-

ње, развитак, грешке, непристајање на промене (или незнање) и политичка кратковидост били су идентични код државне власти и њених организација и као резултат су имали историјски пораз.

*

Друштвенополитичке организације, као најважнији и најмасовнији облик удруживања грађана, значајан су део политичког миљеа сваке државе. Друштвене организације и удружења, под директном контролом политичке власти, усмеравају, планирају и подржавају укупни друштвени развитак. Као такве, оне су део политичког, школског, културног, правног, информационог, религијског, синдикалног државно-идеолошког апарата. Друштвене организације нису класичан државни апарат, јер не делују путем присиле, али јесу државни идеолошки апарат. Њихова моћ је у „мекој” индоктринацији. Пословна, културна, спортска, привредна удружења могу да буду замајак развоја и напретка сваке државе. Друштвене организације зато, делујући у сенци државног апарата, „раде на идеологију”, и то не само у комунистичким земљама. Свака државна власт се ослања и прати рад ових организација, а поготову је то била особеност новостворених комунистичких држава. Једнопартијност, као стуб комунистичке владавине, условила је формирање организација које, формално, немају политичку власт, али су због своје масовности главни спроводник политичких идеја.

У југословенском комунистичком друштву све друштвене организације су биле формално одобрене, са јасним друштвеним циљем и званичним правним актима. Циљ оснивања је обједињавао чланство у чврсту повезаност, толику да је то била организација једноумља, макар у јавном испољавању. Покушај неприхватања директиве или неслагање били су исписница. У комунистичком друштву таква одлука није била препоручљива, јер изолованост појединцу није давала велике друштвене шансе. До успостављања вишепартијске политичке сцене стварање тзв. неформалних група, без одобрења министарства унутрашњих послова, било је противзаконито и кривично санкционисано. Све јавне друштвенополитичке и остале организације су у периоду владавине комунизма имале следеће (званичне) задатке: да учествују у изградњи и демократизацији институционално-нормативног политичког система и оспособљавању самоуправних институција, да прате рад самоуправних институција, предузимају мере и стварају могућности за демократску размену мишљења која би допринела усвајању, за тај систем, најквалитетнијих одлука. Подршка друштвених организација је значила стабилност политичког система. Задаци који су стајали пред друштвеним организацијама су им и одређивали високо место у хијерархији југословенске власти.

Устав из 1946. и Уставни закон из 1953. године нису садржали одредбе о друштвенополитичким организацијама, претпостављајући само власт радничке партије. Устави из 1963. и 1974. у својим одредбама дефинишу две друштвенополитичке организације и дефинишу могућност удруживања, тако је ова област била уставно категорисана. Развитак југословенског комунизма, као и сваког друштвеног система, довео је до несагласности, тако да је постојање више различитих друштвенополитичких организација представљало друштвени вентил помоћу којег би се избегла стихијност у политичком деловању. Друштвене организације, ниже у хијерархијској политичкој лествици, увек су биле више „криве” за друштвене проблеме. Тако је осамдесетих година, у јавним наступима, Социјалистички савез (чије одлуке нису биле обавезујуће) био кривац за пропусте Савеза комуниста (чије одлуке јесу биле обавезујуће).

Са савременог становишта, све ове групе грађана биле су интересне групе. У времену њиховог постојања то су биле организације чији је примарни циљ био одржање постојећег политичког стања, чему је у прилог ишло и развијање свих сегмената друштва. Примарни интерес није јавно исказиван, интерес који иде ка општем благостању јесте. Најважнији, Савез комуниста Југославије, али и Социјалистички савез радног народа Југославије, били су интересне групе у најужем политичком смислу, они су креирали и спроводили политичке одлуке и тиме обезбеђивали свој интерес. Њихови чланови су били истомишљеници, припадници једне идеологије, који су се залагали за одрживост и промоцију комунистичке идеје. Остале организоване групе су биле део ширег спектра друштвене лепезе. Како је југословенско друштво својим развојем постајало сложеније, друштвено слојевитије и нестабилније, отворане су могућности за формирање удружења која су заступале посебне – стручне, привредне, културне интересе. И све са одобрењем главних друштвених организација, односно постојеће државне власти. На тај начин се стварала, привидна, слика демократичности југословенског самоуправљања. Поред организација или, модерним језиком речено, интересних група које управљају друштвом и оних које непосредно учествују у остваривању стратешких одлука, остале, најмногобројније организације формиране су да заступају интересе струке, спорта, образовања, привреде, религије, етничких мањина. Већи број оваквих интересних група је давао слику разуђеног друштва, а суштински је представљао велику могућност за усмеравање стратешке идеје главног политичког субјекта. Пре више деценија интересне групе организоване као групе грађана имале су улогу данашњих средстава комуникације – примале су и шириле информације.

*

Књига VII едиције *Водичи Архива Југославије 1945–2006* је водич кроз фондове настале радом партијских, социјалистичких, синдикалних омладинских, женских, правних, стручних и спортских друштвенополитичких организација. Архив Југославије чува и валоризује документацију насталу радом савезних, федералних одбора поменутих југословенских организација.

Водич, главни или први информатор о архивским фондовима, у конкретном случају води нас кроз широку лепезу југословенских организација у које су се били удружили грађани ради политичких, синдикалних, привредних, научних и друштвених активности, ради бављења спортом или хобијем или у намери да пружи помоћ трећим лицима. Највећи део ових организација формиран је после 1945, а оне организације које су формиране пре 1941. обновили су свој рад на основу закона нове комунистичке власти.

Партијска грађа је једна од најзначајнијих фондовских целина које се чувају у Архиву Југославије. Савез комуниста је политичка организација која је шест деценија била главни носилац политичке власти у Југославији. Архивска грађа овог фонда се односи на рад Централног комитета Савеза комуниста, конгреса, комисија и служби. Део грађе који се односи на период пре 1945. године чине копије из централног архива Комунистичке партије некадашњег Совјетског Савеза. Са партијском грађом ЦК преузете су још 42 фондовске целине, које спадају у најзначајније изворе за историју комунистичке Југославије. Грађа је некомплетна, поготову за период 1919–1953. Узрок томе су објективне околности у којима је радила тадашња Комунистичка партија – забрана, илегални рад, Други светски рат, борба са Информбироом. Сређивање политичких прилика у земљи омогућило је и чување архивске документације.

Поред осталог, партијска грађа налазила се и у поседу Института за раднички покрет у Београду, одакле је 1960. године „без записника о примопредаји” преузета у Архив ЦК СКЈ. Политичком одлуком, при преузимању у Архив Југославије уништена су сва затечена досијеа чланова Савеза комуниста. Архивска грађа преузета из основне организације у Министарству иностраних послова је квалитетан извор о броју комуниста међу запосленим у дипломатским представништвима, као и о последњим данима партијске организације у тој институцији. Фонд настао радом удружења југословенских интербригадиста је јединствен извор о том периоду комунистичке историје. Сачувана грађа садржи списак са досијеима југословенских интербригадиста и спискове њихових одликовања.

Обимна архивска документација која се односи на рад Социјалистичког савеза радног народа Југославије је скоро у потпуности преузета 1991.

од новоформираног Савеза социјалистичких партија Југославије, у несрећеном стању и без пописа преузете грађе. Мањи део, који се односи на рад Народног одбора, преузет је 1974. од Председништва ЦК СКЈ. Током деведесетих година, као део овог фонда, од Института за филозофију и друштвену теорију преузета је и архивска документација Југословенске лиге за мир, а од Југословенског савеза за заштиту интереса грађана у локалним заједницама преузета је архивска грађа Конференције за развој месних заједница. Изнети подаци говоре о тадашњој неадекватној заштити архивске грађе, односно о самовољи и непоштовању архивске легислативе када су у питању главне политичке организације. Страх истраживача за стање архивске грађе политичких креатора послератне југословенске политике је реалан – ова грађа јесте некомплетна јер је као пробрана предата Архиву Југославије. Архивска грађа настала радом Социјалистичког савеза, његових скупштина, одбора, седница, конференција, многобројних комисија, тек чека архивску валоризацију, да би била доступна истраживачима.

Скоро пола километра регистратурског материјала Централног већа савеза синдиката Југославије и савезних синдиката више привредних и индустријских сектора који се чувају у Архиву Југославије, највећим делом чека на своју класификацију и валоризацију. Мањи део овог фонда, настао до 1970. године, а преузет од Института за раднички покрет током 1974, валоризован је и доступан за коришћење. Попис грађе даје слику синдикалних организација, њихових конгреса, планова за стварање квалитетнијих радничких услова, али и могућности које су пружане радничкој класи у виду материјалних потпора, располагања радничким – зимским и летњим одмориштима, дошколовавања.

Савез омладине Југославије је фонд са архивском грађом која датира из периода од Другог светског рата до краја 1990, којим је, сем рада омладинског и студентског одбора, обухваћена и документација која се односи на богату, модерну и разноврсну издавачку делатност (едиције *Младост* и *Идеје*) седамдесетих и осамдесетих година прошлог века. Грађа настала до 1960. године била је похрањена у Институт за раднички покрет, одакле је, средином шездесетих година, преузета у Архив Југославије. Остали део је током осамдесетих година и 1990. преузет од ствараоца грађе. Од фондова друштвених организација које се односе на рад омладине сачувани су још и фондови настали радом администрације на омладинским радним акцијама, радом Феријалног савеза, као и архивска грађа Титовог фонда за стипендирање младих радника и радничке деце.

У Архиву Југославије налази се и пет фондовских целина које се односе на рад савезних организација које су се бавиле питањима бораца, ратних и

цивилних инвалида НОБ-а. Ове организације су се у првим годинама свог формирања бавиле претежно општим политичким проблемима, усвајајући директиве Партије и Народног фронта, да би каснијих година преовлада-ла питања здравствене заштите, бања, лечилишта, повећања материјалних примања за борце и њихове породице. Грађа је преузимана у више наврата, а последње преузимање, из 2003. године, садржи пописе жртава из јасено-вачког и бањичког логора.

Антифашистички фронт жена, формиран у току Другог светског ра-та, био је организација која је дала велики допринос партизанском покре-ту. Архивска грађа ове организације се чувала у Институту за раднички покрет, одакле је преузета у Архив Југославије. Антифашистички фронт и Савез женских друштава су, већим делом свог трајања, били у саставу Народног фронта, односно Социјалистичког савеза. Савез женских дру-штава Југославије је током 1961. године преименован у Конференцију за друштвену активност жена, али тај фонд тек треба да буде преузет у Архив Југославије.

Део фондова Архива Југославије су и они који су настали радом органи-зација које својим деловањем утичу на унапређење људских права, статуса општина и градова, комуникацију са Уједињеним нацијама, југословенски допринос за светски мир. То су фондови чији се рад, у већини, заснива на стриктном поштовању домаћег и међународног права. У овом делу грађе се налазе се и најстарији документи – књиге евиденције Црвеног крста из периода 1891–1943. године. У тим књигама су имена првих (3634) чланова Црвеног крста, као и списак првих одликовања.

Стручне друштвенополитичке организације су најразноврсније по свом деловању. То су удружења која су заступала интересе своје струке, имала многобројно и политички „најшароликије” чланство. У овој архивској це-лини сачувана је документација југословенских савеза: ватрогасног, тури-стичког, задружног, свештенства православног, за техничку културу, про-фесионалних позоришта, архивског, конференцијских преводилаца. Иако разноврсни по својој делатности, били су јединствени у својој намери да унапреде своју струку. Архив Југославије чува већи број фондова из сектора културе, науке, школства, информисања, права – и они су обрађени у раније презентованим водичима.

Целина која се односи на спортске друштвене организације и савезе је најобимнија. Већина, ако не и сви југословенски савези, формиран су из-двајањем из првоформираног Фискултурног савеза Југославије. Сачувана је архивска документација Савеза за физичку културу (СОФКА), Олимпијског комитета, Савеза за спортску рекреацију „Партизан“, као и следећих саве-

за: Боксерског, Планинарског, Скијашког, Фудбалског, Стонотенисерског, Спортског, Шаховског, Џудо, Одбојкашког, Риболовног, Кајакашког, Ваздухопловног и Рукометног.

*

Архив Југославије је преузео највећи број архивских фондова југословенске провенијенције, али процес преузимања још је у току. Осим нових фондовских целина, истраживањем Архива Југославије проналазе се и преузимају и делови фондова који су раније похрањени у Архив Југославије. Значај југословенске архивске грађе има међународни ниво и историјски је документ незаобилазан за изучавање не само унутрашње политике већ и појединих историјских периода међународне, светске политике. Архив Југославије је, зато, присиљен да брани фондове југословенске провенијенције од нелегалног преузимања у друге архиве. Преузимање фондова југословенских државних, привредних и осталих институција у Архив Југославије је нулта категорија архивске струке.

Преузимање фондова који се односе на рад друштвених организација још није завршено. Претпостављамо да ће у наредном периоду бити преузети фондови свих осталих друштвених, стручних, правних, спортских и других југословенских савеза, када ће се моћи утврдити њихов коначан број. Због тога едиција *Водича кроз фондове Архива Југославије 1945–2006* остаје отворена.

Др Бранка Докнић